

Linda Hiltunen &
Anna-Maria S. Marekovic
Teoretisering i tematisk analys

ur boken

Bengt Larsson, Ylva Ulfsdotter Eriksson & Ola Agevall (red.)

Teoretiskt hantverk

Om teoretiserande i samhällsvetenskaplig forskning

Arkiv förlag 2025

FÖRSLAG PÅ KÄLLANGIVELSE:

Hiltunen, Linda & Anna-Maria S. Marekovic (2025) "Teoretisering i tematisk analys", i Bengt Larsson, Ylva Ulfsdotter Eriksson & Ola Agevall (red.), *Teoretiskt hantverk. Om teoretiserande i samhällsvetenskaplig forskning*, s. 143–163, Lund: Arkiv förlag, <https://doi.org/10.13068/9789179244033>.

Det här kapitlet ur en e-bok från Arkiv förlag distribueras fritt över internet genom *open access*. Titeln finns också tillgänglig i tryckt utgåva med ISBN: 978 91 7924 402 6.

Verket är upphovsskyddat enligt en upphovsrättslicens från Creative Commons: erkännande, icke-kommersiell, inga bearbetningar (CC BY-NC-ND), som medger icke-kommersiell användning och spridning i oförändrat skick så länge källan anges.

Arkiv förlag · arkiv@arkiv.nu · www.arkiv.nu

© Författarna och Arkiv förlag 2025

E-bokutgåva (PDF) 2025

Beständig länk: <https://doi.org/10.13068/9789179244033>

ISBN: 978 91 7924 403 3

Teoretisering i tematisk analys

LINDA HILTUNEN & ANNA-MARIA S. MAREKOVIC

Teori och teoretisering genomsyrar hela forskningsprocessen, men blir särskilt avgörande i den fas som brukar betecknas som analys, det vill säga när det empiriska material som samlats in ska bearbetas och forskningsfrågorna besvaras. Vetenskaplig analys innebär att forskaren dels gör en detaljerad *beskrivning* av det specifika fenomenet och dess kontext, dels ger någon form av *förklaring* eller *förståelse* som gör fenomenet begripligt (O'Reilly 2012). Inom den kvalitativa forskningstraditionen finns olika tillvägagångssätt för att göra just det (se till exempel Fangen & Sellerberg 2011). En metod som under senare år fått ökad uppmärksamhet, både bland studenter och bland forskare, är den tematiska analysen. Vi har därför valt att lyfta fram den som exempel i vårt kapitel. Ytterligare ett skäl är att tematisk analys möjliggör teoretisk flexibilitet (Braun & Clarke 2006, 2022b), så att forskaren eller studenten har frihet att själv bestämma teorins roll i analysprocessen.

Det kan vara svårt att veta när, var och hur teoretisering kan ske. I metodlitteraturen diskuteras ofta olika teoretiska angreppssätt där analysen är antingen induktiv (empiridrivnen) eller deduktiv (teoridrivnen). Ett alternativ är att betrakta det som ett kontinuum, där man kan befinna sig *mer* eller *mindre* på någon sida av skalan (jämför Braun & Clarke 2022b: 56). Vår erfarenhet av att bedriva kvalitativ forskning är just att vi rör oss fram och tillbaka längs ett kontinuum under analysprocessen. Analysen är sällan helt empiridrivnen, men inte heller helt styrd av på förhand bestämda teorier eller begrepp. Processen kan beskrivas som

”iterativ” på så vis att den inbegriper ett växelspel mellan empiri och teori (O’Reilly 2012).

I detta kapitel presenterar vi först vad tematisk analys är för att sedan illustrera hur det teoretiska hantverket, där teorier och begrepp sätts i arbete eller rent av utvecklas, kan gå till i praktiken. Exempelen är hämtade från vår egen forskning, där vi använt tematisk analys men arbetat med teori och begrepp på olika sätt. Det första exemplet är en studie av lärare och skolpersonal på ett språkinroduktionsprogram, där analysen är mer induktiv och empiridriven (se Marekovic & Närvänen 2023). Det andra exemplet är en mer deduktiv och teoretiskt driven studie av alkoholkulturer bland ungdomar i privilegierade områden (se Hiltunen m.fl. 2022).

Vad är tematisk analys?

Tematisk analys är en av de vanligaste metoderna för analys av kvalitativt material (Alvinus m.fl. 2023; Clarke & Braun 2017). Sedan 1970-talet har metoden utvecklats i en mängd olika varianter, och under de senaste decennierna har den ökat i popularitet bland såväl forskare som studenter (Braun & Clarke 2022b). En av de mest inflytelserika (det vill säga mest refererade) varianterna är Virginia Brauns och Victoria Clarkes tematiska analys. Den presenterades först i artikelformat 2006 och har därefter följts upp och utvecklats både i artiklar (Braun & Clarke 2019, 2021, 2022a; Clarke & Braun 2013, 2017) och i bokform (Braun & Clarke 2022b). Av utrymmes-skal är redogörelsen av arbetssättet kortfattad. Den som vill ha en fördjupning hänvisas till originaltexterna (se Braun & Clarke 2006, 2022b).

Det övergripande syftet med tematisk analys är att ”identifiera, analysera och rapportera mönster (teman) i data” (Braun & Clarke 2006: 79). Utmärkande för Brauns och Clarkes variant är betoningen av teoretisk flexibilitet. Deras tematiska analys bygger inte på några bestämda teoretiska perspektiv utan kan göras utifrån olika ontologiska och epistemologiska utgångspunkter. Metoden låter sig förenas med såväl induktiv som deduktiv ansats. Viktigt att betona är att teoretisk flexibilitet inte betyder icke-teoretisk, utan bara att det inte finns någon föreskriven teoretisk utgångspunkt. Den enskilde forskaren behöver reflektera över och preci-

sera sina teoretiska antaganden, då dessa har betydelse för såväl studiens forskningsfrågor som analys och tolkningar (Braun & Clarke 2021). Vidare är den tematiska analysen flexibel på så vis att den kan användas för att söka svar på olika typer av forskningsfrågor, allt från sådant som handlar om människors erfarenheter av och föreställningar om ett visst fenomen till frågor om hur ett fenomen konstrueras i en viss kontext. Metoden är dessutom tillämplig på olika typer av kvalitativa material: intervjuutskrifter (av individuella intervjuer och fokusgruppsintervjuer), olika typer av dokument och textkällor, mediematerial med mera. Den lämpar sig väl för både omfattande datamaterial och mer begränsade studier (Clarke & Braun 2017, 2013). Sammantaget kan tematisk analys anpassas till olika studier, materialtyper, forskningsfrågor och teoretiska ståndpunkter.

Enligt Braun och Clarke (2006, 2022b) består den tematiska analysen av sex steg som forskaren ska ta sig genom. Även om det finns en viss logik i ordningen ska stegen inte betraktas som separerade från varandra. I praktiken tenderar analysprocessen att vara iterativ på så vis att man rör sig fram och tillbaka och mellan de olika stegen. Inte desto mindre säger denna uppställning något om hur man går till väga för att göra en tematisk analys. När vi sammanfattar analysprocessens steg nedan utgår vi för enkelhetens skull från att det empiriska materialet utgörs av intervjuer, men som nämndes ovan kan det också röra sig om andra data.

STEG 1. LÄR KÄNNA DET EMPIRISKA MATERIALET. Man inleder med att transkribera sina inspelade intervjuer för att sedan noggrant läsa dem i flera omgångar. Under läsningen antecknar man idéer och potentiella koder (så kallat "memoskrivande"). Betydelsen av detta steg ska inte underskattas eftersom man får en både bred och djup kännedom om sitt empiriska material.

STEG 2. UTVECKLA INITIALA KODER. Därefter fortsätter man med att systematiskt skapa initiala koder utifrån det empiriska materialet. En kod är ett ord, en rad eller ett stycke av materialet som representerar en betydelsefull eller analytiskt intressant aspekt som hjälper en att förstå det studerade fenomenet. Koden sammanfattar innebörden av det empiriska snittet och utgör analysens minsta

beståndsdel. Kodningen kan ske antingen induktivt eller deduktivt beroende på ansats. Det är viktigt att noggrant läsa igenom samtliga intervjuutskrifter och att identifiera och benämna alla potentiella koder, eftersom det tidigt i processen inte alltid är uppenbart vilka koder som är relevanta. Genom att gruppera det empiriska materialet utifrån likheter, olikheter och jämförbarhet påbörjar man processen med att identifiera mönster och skapa en strukturerad och meningsfull analys.

STEG 3. SÖK EFTER TEMAN. Nästa steg är att reflektera över hur de olika koderna kan grupperas eller kombineras i ett färre antal potentiella teman. Ett tema representerar en bredare eller mer abstrakt idé som samlar flera olika koder, som tillsammans bidrar till en djupare förståelse av det studerade fenomenet. Detta steg innebär en övergång från närläsning av materialet till identifiering av mer övergripande mönster. Ett praktiskt tillvägagångssätt är att använda tankekartor (se Hiltunens exempel senare i kapitlet) eller tabeller (se Marekovics exempel nedan) för att visualisera identifierade teman. I denna fas av analysen handlar det om att gruppera och organisera materialet och reflektera över hur koder, teman och underteman förhåller sig till varandra.

STEG 4. GRANSKA TEMAN. Att granska teman innebär att man reviderar och förfinar de teman som har identifierats i tidigare steg. Man återvänder till både koder och teman och kontrollerar att det finns ett meningsfullt samband mellan koderna inom ett tema och tydliga skillnader mellan olika teman. Temana bör således granskas utifrån kriterierna "intern homogenitet" och "extern heterogenitet" (Braun & Clarke 2006: 91). Ett tema ska vara sammanhållet och kretsas kring en tydlig, övergripande idé, samtidigt som det skiljer sig från andra teman utan att överlappa med dem.

STEG 5. BESKRIV OCH BENÄMN TEMAN. Nästa steg är att identifiera vad som utmärker varje enskilt tema och hur det förhåller sig till andra teman. Målet är att utförligt beskriva varje tema utifrån innebörden av de samlade koderna, så att det bildar en sammanhängande berättelse. Därigenom skapar man en detaljerad beskrivning av vad som är kärnan i respektive tema. Här innefattas även

identifiering av eventuella underteman som fångar in olika aspekter av ett tema samt beskrivning av dem. Genom att benämna teman och sätta dem i samband med varandra ger man dem en mer distinkt form. Därmed börjar också det övergripande narrativet – svaret på forskningsfrågan – att ta form.

STEG 6: SKRIV FRAM STUDIENS RESULTAT. I det avslutande steget ligger fokus på den skriftliga framställningen av analysen, där man på ett övertygande och tydligt sätt beskriver och begripliggör sina resultat. Ens teman, inklusive eventuella underteman, och deras inbördes relationer ligger till grund för framställningen av de resultat man vill förmedla. Det är viktigt att man ger tillräckligt med argument för sina teman genom utdrag ur det empiriska materialet. Man bör noggrant välja citat som tydligt illustrerar kärnan i analysen. Framställningen ska inte stanna vid en beskrivning, utan behöver också bidra med en teoretisk förståelse eller förklaring av de frågor som vägleder studien.

Denna beskrivning ger inte särskilt mycket information om *när* och *hur* teoretisering kan ske. I nästföljande avsnitt ska vi därför lyfta fram två exempel som belyser hur vi själva arbetat med tematisk analys med särskilt fokus på hur vi förhållit oss till och använt teorier och begrepp i analysprocessen.

Att arbeta med spårhundsbegrepp i tematisk analys

Det första exemplet utgår från Marekovics och Närvänens (2023) studie av språkintruktionsprogram (SPR) riktade till nyanlända elever i åldern 16–19 år. Syftet med SPR är att bereda möjlighet för elever som saknar betyg från svensk grundskola att lära sig svenska och läsa in de ämnen som de behöver för att kunna fortsätta sin utbildning på gymnasiet eller vuxenutbildningen. Studien utformades utifrån ett övergripande intresse av att undersöka SPR-elevernas skolprestationer och den sociala värld som SPR utgör. I det syftet intervjuade vi lärare, skolledare och studie- och yrkesvägledare (SYV) på tre olika skolor i en större svensk stad.

Några uttalade teoretiska begrepp fanns inte i inledningsskedet av forskningsprocessen. Utgångspunkten för analysen låg därmed

på den induktiva delen av kontinuumet, men under arbetets gång aktualiserades begreppslikt tänkande genom så kallade *sensitizing concepts*, på svenska ibland ”spårhundsbegrepp” (Blumer 1954). Herbert Blumer argumenterade redan 1954 för att begrepp inom samhällsvetenskapen snarast fungerar som ”sensibiliseringsinstrument” (Blumer 1954: 7), det vill säga ett slags vägvisare när vi närmar oss vårt undersökningsobjekt. Spårhundsbegrepp ger forskaren en riktning i sökandet, men behöver också anpassas till det specifika empiriska sammanhang som utforskas. Att arbeta med spårhundsbegrepp lämpar sig väl för kvalitativ analys och ett induktivt förhållningssätt.

När spårhundsbegrepp behandlats i litteraturen har det föreslagits att de ofta fungerar som en sorts fond mot vilken ett kvalitativt projekt utformas och forskningsfrågorna formuleras (Bowen 2006; Charmaz 2014; se även Larssons kapitel i denna bok för exempel). Men spårhundsbegrepp kan också aktualiseras under analysprocessen och då tjäna som analytisk lins för att identifiera exempel i materialet som har något intressant gemensamt (Bowen 2019; Hammersley & Atkinson 2019). I det projekt som presenteras nedan var det just under analysprocessen som begreppen arbetades fram och förfinades.

Att börja i materialet – en iterativt induktiv process

Vi närmade oss inte det empiriska materialet helt förutsättningslöst. Vår förförståelse bestod i dels att vi läst in oss på forskning om det fenomen vi var intresserade av, dels att vi redan var bekanta med en uppsättning teoretiska perspektiv och begrepp. Men i linje med många kvalitativa forskares resonemang försökte vi närma oss det empiriska materialet med relativ öppenhet och nyfikenhet för att i bästa fall kunna säga något nytt om det vi studerade (Charmaz 2014; O'Reilly 2012; Rennstam & Wästerfors 2015). När det gäller SPR-studien bestod vår förförståelse i att vi läst in oss på både svensk och internationell forskning om invandras och nyanländas skolprestationer och utbildningsförhoppningar. Enligt forskningen hade många ungdomar med migrationsbakgrund ambitiösa utbildningsförhoppningar med mål om att genomgå högre utbildning och skaffa sig prestigefulla yrken såsom läkare, arkitekt och ingenjör (Folke 2018; Kao & Tienda 1995). Samtidigt

visade forskningen att denna grupp ungdomar ofta stötte på hinder och hade svårt att förverkliga sina mål – det fanns alltså ett glapp mellan förhoppning och realitet (Holmberg m.fl. 2018; Salikutluk 2016). Vi hade som sagt inledningsvis inte några konkreta teoretiska begrepp som styrde vår analys. Däremot var vi inspirerade av och inlästa på kvalitativ och etnografisk forskning där syftet ofta är att förstå den mening människor tillskriver sina sociala relationer och handlingar och det institutionella sammanhang som de befinner sig i (Hammersley & Atkinson 2019). Med detta i bakhuvudet påbörjade vi analysen av vårt intervjumaterial.

I linje med Brauns och Clarkes steg 1 inledde vi med att bekanta oss med vårt material genom att läsa igenom intervjuutskriften flera gånger och notera detaljer och idéer som framstod som betydelsefulla. I detta första skede av analysprocessen gjorde vi en mängd noteringar och det är inte meningsfullt att återge dem alla. Men ett par av våra första noteringar skulle visa sig få betydelse för hur analysen utvecklade sig. För det första kunde vi identifiera att skolpersonalens beskrivningar av eleverna på SPR hade stora likheter med det som tidigare forskning pekat ut. Eleverna beskrevs som ”ambitiösa och engagerade”, ”roliga att undervisa” och ”respektfulla mot lärare”. Vi noterade också att personalen återkommande hänvisade till skolsystemet och de ramar som det satte upp. Systemet beskrevs relativt kritiskt med ord som ”orättvist”, ”omöjliga krav” och ”tidsbrist”. I detta skede kan vi se hur processen övergick i den initiala kodningen (steg 2). Flera av våra noteringar blev till olika koder som betecknade intressanta och meningsbärande aspekter i materialet. Vi läste transkriptionerna igen och kodade olika utsnitt av materialet genom att notera och benämna våra koder.

I detta skede blev våra teoretiska reflektioner mer explicita. Vi noterade att personalen berättade hur de tolkade och förhöll sig till de institutionella ramar som skolsystemet satt upp. Ett teoretiskt perspektiv som gjorde det möjligt för oss att både sätta ord på det vi identifierat i materialet och ställa nya frågor var *inhabited institutionalism* eller ”befolkade institutioner” (Hallet & Hawbaker 2021; Hallet & Vantresca 2006). Perspektivet är en mikroorienterad utveckling av neoinstitutionalismen och tar sin utgångspunkt i den symboliska interaktionismen. Teorin betonar betydelsen av att belysa social interaktion och människors aktiva roll i att tolka,

förhandla och ibland förändra de institutionella sammanhang som omgärdar deras handlande. Med detta för ögonen återvände vi till våra kodlistor och sökte efter koder som beskrev social interaktion och handlande. Vi kunde se att vi hade koder som på olika sätt handlade om social interaktion, både informell (till exempel vardaglig interaktion med elever) och formell (till exempel lärarlagsmöten och elevkonferenser), och om hur skolpersonalen agerade gentemot eleverna utifrån sina tolkningar av dessa interaktioner. Detta väckte vårt intresse. Vi återvände till våra transkriptioner (i realiteten flera gånger under hela analysprocessen) och kodade dem utifrån våra teoretiskt utpekade aspekter – social interaktion och socialt handlande. Kodningsprocessen kan därmed beskrivas som induktivt iterativ (O'Reilly 2012). Vi började i vårt empiriska material genom att identifiera betydelsebärande koder och initiala tolkningar. Dessa knöt vi sedan till teoretiska antaganden om ”befolkade institutioner” som vägledde oss i en mer fokuserad kodning.

*Söka efter, granska och avgränsa teman
med hjälp av spårhundsbegrepp*

Den fokuserade kodningen hjälpte oss att gruppera vårt material så att koder om utbildningssystemet bildade ett kluster och lärarnas beskrivningar av eleverna ett annat. Ett tredje kluster handlade om lärarnas strategier för att hantera elevernas utbildningsförlopp i form av olika tolkande praktiker/handlingar. Konkret arbetade vi med att samla alla de intervjuutsnitt som hörde till respektive kluster i separata dokument, vilket gav god överblick över materialet och möjlighet att reflektera över hur de relaterade till varandra. Detta motsvarar steg 3 i den tematiska analysen, sökande efter teman: vi betraktade klustren som *potentiella* teman. Nedan illustreras hur den fortsatta utvecklingen av våra teman gick till, där arbetet med spårhundsbegrepp var betydelsefullt.

I samband med kodningen märkte vi att medlemmar av personalen beskrev hur de hanterade elever som enligt deras bedömning *inte* skulle nå behörighetskraven eller *inte* skulle få sina utbildningsförhoppningar infriade. De behövde med andra ord hantera att vissa elever skulle misslyckas eller riskerade att misslyckas med sina studier. Vi fann att Erving Goffmans begrepp *cooling-out* (Goffman 1952) och dess tillämpning i forskning om just utbildning

(Clark 1960) kunde användas som spårhundsbegrepp. *Cooling-out* är svårt att översätta till svenska, men äger rum när det finns, eller bedöms kunna finnas, en diskrepans mellan klientens förhoppningar och hans eller hennes möjligheter att nå målet. Begreppet omfattar organisatoriska strategier och processer för att förmedla negativa besked eller avslag utan att klienten (den som avskiljs) ska tappa ansiktet. Det handlar alltså om att begränsa, eller snarare omdirigera ambitioner, på ett sätt som minskar påfrestningar för både organisation och individ. Begreppet har därmed de egenskaper som Blumer (1954) efterfrågade – en abstrakt eller övergripande beskrivning som ger en riktning i vårt sökande, men kan anpassas efter den specifika kontexten.

Utmärkande för teman är att de fångar upp något viktigt i materialet och bygger på ett ”organiserande begrepp” (Braun & Clarke 2022b: 89) som uttrycker kärnan i det. Spårhundsbegreppet *cooling-out* utgjorde det nav som förenade och sedermera också kom att ge namn åt temat. Kodningen visade dock att skolpersonalen använde *cooling-out* på olika sätt. För att åskådliggöra temat och den variation vi identifierat utformade vi en tabell (se tabell 1 nedan). Tabellen innehåller en rad för respektive variant av *cooling-out* samt utsnitt från våra transkriptioner som exempel (av utrymmesskäl har endast ett citat tagits med som illustration). Tabellen hjälpte oss att granska temat som helhet och den variation det rymde. Huvudtemat benämndes ”strategier för *cooling-out*”, medan varianterna formulerades som underteman. Ett undertema har ett tydligt samband med huvudtemat men fokuserar på en särskild aspekt eller dimension (Braun & Clarke 2022b). Genom att granska vår tabell och jämföra våra empiriska utsnitt mellan raderna fann vi både likheter och skillnader – vi diskuterade på så sätt tematiseringens interna homogenitet och dess externa heterogenitet (steg 4).

Successivt tog temat och undertemana form. De specifika uttrycken för *cooling-out* identifierade vi alltså induktivt, och vi använde empiriska utsnitt för att beskriva innebörden av respektive undertema. Parallellt diskuterade vi också hur vi skulle benämna de olika undertemana (steg 5). Den beteckning som väljs ska fånga eller reflektera temats (eller i detta fall undertemats) kärna. De tidigare studier som genomförts av *cooling-out*-processer, i synnerhet Clarks

studie (1960), kunde användas när vi sökte efter likheter, men också när vi sökte identifiera vad som var specifikt för vår studie. Det första undertemat handlade om att personalen sökte förmå eleven att inte sträcka sina utbildningsförhoppningar så långt, att inte sikta på ett teoretiskt gymnasieprogram och högre utbildning utan på ett yrkesinriktat program. Detta benämnde vi ”alternativa utbildningsvägar”, vilket hade stora likheter med Clarks benämning ”alternativa prestationer” (Clark 1960: 574). De andra två underteman, som vi benämnde ”omväg” respektive ”inbromsning”, var mer unika för det vi studerade, eller åtminstone hade Clark inte identifierat just dessa typer av strategier i sin studie. ”Omväg” innebar att eleven råddes att välja en längre utbildningsväg genom att söka ett yrkesinriktat gymnasieprogram, som var lättare, och att senare läsa in högskolebehörighet på Komvux. ”Inbromsning” handlade om att fördröja eller sakta ner elevens utbildningsbana genom att låta honom eller henne repetera ett eller ibland flera år på SPR.

Tabell 1. Exempel på huvudtema och tillhörande underteman
Strategier för *cooling-out*

<i>Alternativa utbildningsvägar</i>	I början så är det ju många som har siktet väldigt högt, de vill gå på de bästa skolorna de svåraste programmen och sen ska de bli läkare och tandläkare, i princip. Efter hand som det här året går så är det ganska många som tänker om, för att de inser att det är rätt mycket som krävs. Och så lite påtryckningar från SYV. [...] Så [...] i slutet på vårterminen brukar det vara ganska många som svängt om och satsar på ett lättare program, ett yrkesförberedande program. (Christine, lärare)
<i>Omväg</i>	Jag har försökt tala om för dem [SPR-eleverna] att om man vill bli läkare eller någonting så kan man gå en annan väg. Man kan till exempel läsa omvårdnadsprogrammet och sedan gå in på Komvux och läsa in behörighetsämnena till läkare. Då har man ju en större chans att få ett bättre betyg, för det programmet är mycket lättare. (Eva, SYV)
<i>Inbromsning</i>	Det är en del som inte kommer hinna söka till gymnasiet, de flesta tror jag. [...] Det är ju omöjligt att klara svenskan på så kort tid. [...] Om någon är väldigt snabb försöker man kanske bromsa upp lite. Om man ska klara de högre studierna så måste man ha en bra bas, så det finns ingenting att tjäna på att bli släppt till nästa nivå för tidigt. (Emma, lärare)

Temat *cooling-out* fångade inte in alla strategier som vi identifierat i materialet. Personalen beskrev också hur de på olika sätt försökte underlätta för SPR-elever att lyckas med utbildningen. För att benämna dessa strategier vände vi oss till forskningslitteraturen och genomförde sökningar i olika databaser. Vi ville undersöka om någon annan hade noterat fenomenet – och det fanns förstås! Begreppet *warming-up* förekom i ett antal studier som beteckning för organisatoriska strategier för att möjliggöra elevers utbildning, öka deras förhoppningar och höja deras motivation (Deil-Amen 2006). *Warming-up* fungerade också väl som spårhundsbegrepp, och vi började utforma vårt huvudtema med sammanhängande underteman på samma sätt som med *cooling-out*. Analysen visade att *warming-up* gick till så att lärarna förhöll sig ganska löst till läroplanen och anpassade sin undervisning till elevgruppens nivå och den bedömning de gjorde av vad eleverna behövde för att klara sig på gymnasiet. Denna strategi benämnde vi ”anpassa utbildningen”. En annan strategi, som fick benämningen ”strategiska val”, innebar att skolpersonalen justerade utbildningsplanen för SPR-elever för att öka deras möjligheter att få betyg i fler ämnen och därmed kunna konkurrera med elever från svensk grundskola, till exempel genom att lägga till ”enklare” ämnen som geografi eller modersmålsundervisning. Ett tredje sätt var att utnyttja möjligheten till rekommendationer från lärarna genom så kallad frikvot. På så vis kunde SPR-elever antas till gymnasieprogram vid sidan av det vanliga antagningssystemet, vilket vi valde att kalla ”individuella rekommendationer”.

Samtliga underteman utgjorde induktivt identifierade varianter av de två strategierna *cooling-out* och *warming-up*. Arbetet med spårhundsbegrepp gjorde det möjligt för oss att sortera och begrippliggöra det empiriska materialet och samtidigt ta hänsyn till den specifika kontexten. Analysprocessen bidrog till begreppsutveckling på så vis att våra observationer inte sammanföll med tidigare identifierade uttryck för *cooling-out* och *warming-up*, utan illustrerade just variationer av de två strategierna.

Utöver våra två avgränsade teman – *cooling-out* och *warming-up* med tillhörande underteman – hade vi i vår kodning även identifierat två kluster med personalens tolkningar av dels utbildningssystemets ramar, dels elevernas prestationer. Vi identifierade inte

dessas som avgränsade teman inom ramen för vår analys, även om de kanske hade kunnat utvecklas till det. Däremot var de betydelsefulla för att kontextualisera och förstå skolpersonalens strategier (Braun & Clarke 2021), och därför behövde de tas med i presentationen av våra resultat. Det teoretiska ramverket om befolkade institutioner kunde användas för att förstå dilemmat med utbildning av nyanlända elever, nämligen att skolpersonalen förväntas utbilda elever med ambitioner som anses ouppnåeliga inom systemets ramar. Analysen av personalens strategier för att hantera systemets begränsningar och elevernas utbildningsförhoppningar blev mot bakgrund av detta begriplig och kunde presenteras som en sammanhängande berättelse (steg 6).

Alkohol kulturer bland privilegierade ungdomar

Det andra exemplet på hur teoretisering i den tematiska analysen kan gå till tar sin utgångspunkt i en studie om ungdomars alkoholkulturer i ett privilegierat storstadsområde. Artikeln är samförfattad med en rad andra forskare, men Hiltunen stod för analysarbetet (se Hiltunen m.fl. 2022). Den tematiska analysen har i detta exempel en mer deduktiv ingång, så att analysen är mer teoridrivna än i det föregående exemplet om språkinträdning. I det följande presenteras bakgrunden till studien, den teoretiska inramningen och hur den tematiska analysen gick till.

En preliminär teoretisk inramning och utgångspunkt

Studien initierades utifrån nationell statistik som visar att ungdomar som är bosatta i privilegierade storstadsområden har högre alkoholkonsumtion än ungdomar i andra områden (Zetterqvist & Gripe 2020). På regional nivå efterfrågades mer kunskap om alkoholkulturen bland dessa ungdomar, inte minst för att kunna utveckla målinriktade insatser och minska alkoholkonsumtionen i denna nya riskgrupp. Hur unga dricker i privilegierade områden har inte blivit särskilt väl belyst då alkoholforskningen tidigare fokuserat på mer marginaliserade ungdomar. För att bättre förstå ungdomars relation till alkohol och belysa alkoholkulturen genomförde vi enskilda intervjuer med 20 ungdomar (15 till 19 år) i det aktuella området.

Analysen utgick initialt från några tänkbara sociologiska begrepp och teorier som kunde strukturera det empiriska materialet. "Alkoholkultur" var ett centralt begrepp som i studien definierades som ett kollektivt förhållningssätt, inlärd uppfattningar och beteenden kopplade till alkohol (Ramstedt & Sundin 2020: 8). I analysen blev det därmed viktigt att identifiera hur unga internaliserar kollektiva förhållningssätt, uppfattningar och beteenden i relation till alkohol. Tidigare forskning har visat att alkoholkonsumtion under ungdomsåren ofta utgör normativ praktik och spelar en central roll i många ungas identitetsskapande (Lalander 1998; Roumeliotis 2012; Tryggvesson 2005). Mot denna bakgrund blev teorier om identitet en viktig utgångspunkt för analysen, där särskilt Richard Jenkins (2008) teori om sociala identiteter utgjorde en inspirationskälla. Enligt Jenkins skapas sociala identiteter i samspel med omgivningen där såväl egna som andras uppfattningar har betydelse. Vi avsåg att undersöka på vilket sätt alkoholkonsumtion bidrar till identitetsskapandet i de grupper där alkoholkonsumtion har normaliserats.

Analysprocessen

I linje med Brauns och Clarkes första steg lästes intervjutranskriptionerna igenom i flera omgångar. Anteckningar fördes och potentiella koder övervägdes utifrån de teoretiska idéerna om alkoholkulturer och identitetsskapande processer. Steg två i analysprocessen var att utveckla initiala koder. Alla delar av intervjutranskriptionerna kodades. Även om vi hade en bakomliggande teoretisk idé att identifiera alkoholkulturer och identitetsskapande processer, bedrev vi arbetet i denna fas förhållandevis induktivt med öppenhet för nya idéer och infallsvinklar: om vi enbart hade baserat kodningen på initiala teoretiska idéer hade vi riskerat att missa betydelsefulla perspektiv i materialet. Tanken var således att skapa koder som i en senare fas kunde förstås och tolkas teoretiskt med begrepp som alkoholkulturer och identitetsskapande. Exempel på koder i denna initiala fas var "en väg in", "socialt accepterat", "en del av umgänget", "ha särskilt kul", "aldrig säga nej", "status att bjuda in/arrangera fest", "ekonomi begränsar ej", "rum för fester".

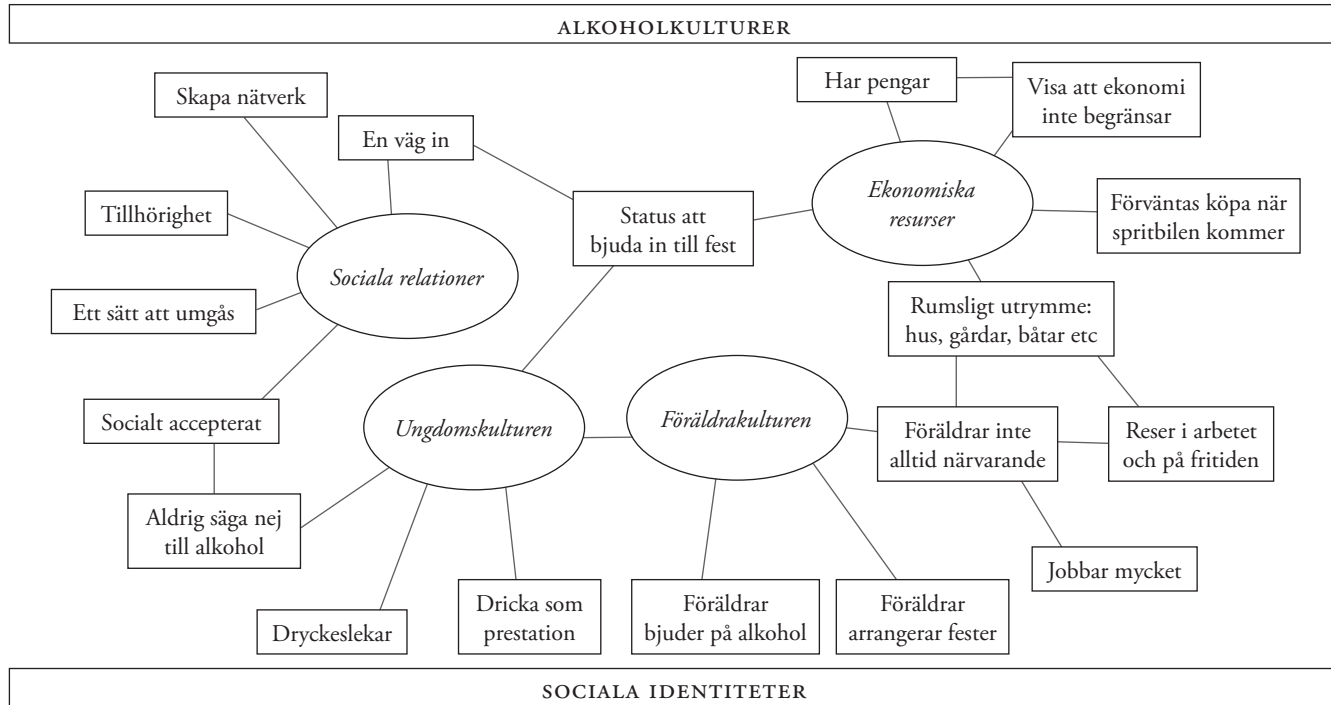
Arbetet med att skapa koderna genererade långa listor med ord och korta meningar i anslutning till transkriptionerna. Dessa

sammanställdes i ett separat dokument som förberedelse inför det tredje steget i den tematiska analysen, nämligen sökande efter teman. Här analyserades på vilket sätt koderna kunde grupperas tematiskt. Det fanns många koder som rörde alkoholens betydelse för sociala relationer, vilket fick bli ett tema. Därutöver uppträcktes många koder som på olika sätt rörde ekonomiska aspekter, som sorterades under ett annat tema. Även koder som på olika sätt belyste dels ungdomskulturen, dels föräldrakulturen identifierades och lades till grund för ytterligare två teman. Dessa teman tjänade till att organisera materialet och göra det begripligt. I denna del av analysprocessen användes tankekartor för att visualisera de empiriska resultaten. Den första tematiska tankekartan är resultatet av analysprocessens tre första steg, det vill säga en relativt renodlad beskrivande analys av materialet (se figur 1 nedan). De enda teoretiska begrepp som ramade in studien var just alkoholkulturer och sociala identiteter.

Analysprocessens fjärde steg var att granska de konstruerade temana, som fortfarande var relativt ”stökiga” på så vis att de inte hängde samman på ett meningsfullt sätt (det vill säga saknade intern homogenitet) och överlappade varandra (det vill säga saknade extern heterogenitet). Analysens teman behövde förtydligas och förfinas för att bli mer innehållsligt renodlade, men också avgränsade. Vid en nära granskning av tankekartan övervägdes vad som förenade de teman som identifierats och hur de kunde särskiljas från varandra. Det blev tydligt att sociala identiteter inte riktigt räckte som analytiskt verktyg för att förstå alkoholkulturen bland unga. Av tankekartan framgick tydligt att alkoholkulturen i det privilegierade området också rymde såväl sociala som kulturella och ekonomiska aspekter. När tankekartan granskades väcktes den teoretiska idén att kulturen kring alkohol formas av vilka sociala, kulturella och ekonomiska möjligheter som står till buds för unga. En sociolog som lagt fram en teori om socialt, kulturellt och ekonomiskt kapital och hur dessa kan växlas in i erkännande, respekt och positioner i en viss kontext är Pierre Bourdieu (1984 [1979]).

Vi beslutade att använda Bourdieus kapitalbegrepp (1986 [1983], 1984 [1979]) för att fördjupa förståelsen av hur materiella, sociala och kulturella resurser för identitetsskapande kan förstås i anslutning till alkoholkonsumtion. Av tankekartan framgick att

Figur 1. En första tankekarta över identifierade teman

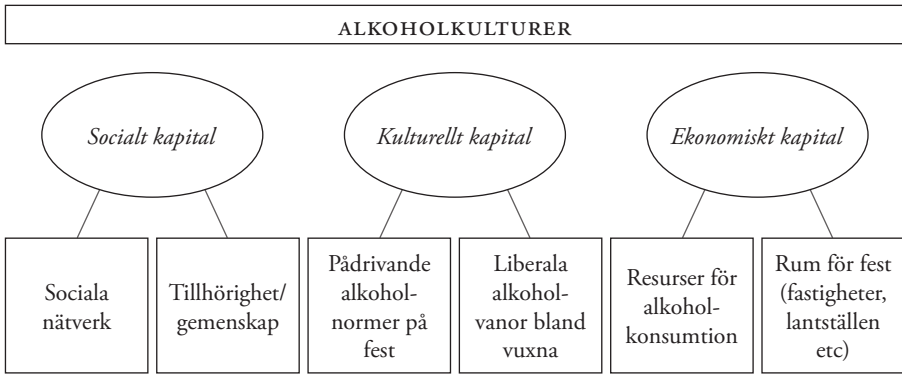

socialt kapital (nätverk och grupptillhörighet), ekonomiskt kapital (pengar och andra materiella tillgångar) och förkroppsligat kulturellt kapital (livsstil, smak, språkbruk, sätt att tala och uppföra sig, ofta omedvetet formade genom socialisation i familjen och individens omgivning) var relevanta som analytiska begrepp. Genom att arbeta mer induktivt i analysens andra steg gjorde vi det möjligt för empirin att överraska oss, vilket krävde ett nytt teoretiskt grepp. Bourdieus kapitalbegrepp har främst använts som ett analytiskt verktyg för studium av social reproduktion. I denna studie prövades om kapitalbegreppen också kan användas för att tolka och förstå hur alkoholkulturer reproduceras i ett privilegierat område genom växelspel mellan ekonomiskt, kulturellt och socialt kapital.

Med denna nya insikt var målet att skapa mer renodlade teman – nu tydligare teoretiskt präglade – som tillsammans kunde göra det kodade materialet begripligt. För att åstadkomma detta behövde vi återgå till analysprocessens tidigare steg och göra om arbetet (det vill säga steg 1–3). Denna iterativa process är vanlig inom den tematiska analysen och något som uppmuntras, då den skapar skärpa det analytiska hantverket (Braun & Clarke 2022b). Vi läste alltså transkriptionerna igen för att kontrollera om våra utvalda teoretiska teman fungerade och om vi kunde precisera koderna utifrån ett teoretiskt tankesätt inspirerat av Bourdieus kapitalbegrepp. Analysen hade nu bytts mot en mer deduktivt inspirerad ansats och det empiriska materialet lästes med nya glasögon. Analysprocessen hade övergått till det femte steget, där det gäller att beskriva och benämna teman. Resultatet av detta arbete blev en ny tankekarta som presenteras i figur 2 nedan.

I figuren finns tre teoretiska begrepp med tillhörande teman som också visar hur de relaterar till varandra. I den fortsatta analysprocessen (jämför steg 5) krävdes att en detaljerad analys skrevs fram för varje enskilt tema. Viktigt blev att identifiera vilka analytiska poänger varje tema rymde och hur dessa teman tillsammans kunde besvara den forskningsfråga som initierade studien. När analysens teman var identifierade och tydligt avgränsade kvarstod det sista steget i analysprocessen (jämför steg 6), det vill säga att skriva fram studiens resultat utifrån identifierade teman och bidra med en teoretisk förståelse av de frågor som vägledde studien.

Figur 2. Slutgiltig tematisk karta över tre huvudsakliga teman (i form av redan etablerade teoretiska begrepp) med tillhörande empiriskt orienterade underteman

I analysprocessens avslutande steg kunde vi visa hur alkoholkulturen – det vill säga ungas förhållningssätt, uppfattningar och beteenden kring alkohol – reproduceras genom ett växelspel mellan olika kapitalformer. I fråga om socialt kapital visade vi att alkohol är en social dryck och att tillgången till sociala nätverk och relationer har betydelse för alkoholkonsumtionen. I vänkretsar med högt socialt kapital har den enskilde större möjlighet att få tillgång till festmiljöer där alkoholkonsumtion utgör en legitimerad praktik, vilket i sin tur stärker den enskildes ställning i det sociala rummet. Bland privilegierade ungdomar yttrar sig det förkroppsligade kulturella kapitalet i en förgivettagen uppfattning om att alkoholkonsumtion utgör en naturlig och självklar del av festkulturen. Konsumtionen fungerar inte enbart som medel för njutning och avkoppling, utan också som en symbolisk praktik för att markera social åtskillnad inom en viss gruppgemenskap. Den lekfulla och smakfulla hanteringen av alkohol signalerar status och tillhörighet till en kulturellt kodad ungdomsmiljö. Vi kunde visa att även föräldrarna i regel har en liberal inställning till alkohol, en inställning som de unga reproducerar i enlighet med Bourdieus tankesätt. Umgänget bland vuxna kännetecknas också av fest- och middagsbjudningar där finare alkoholhaltiga drycker konsumeras, så att de unga socialiseras in i en redan befintlig liberal alkoholkultur. Därutöver har

unga med privilegierad bakgrund tillgång till ekonomiskt kapital och därmed större möjlighet att köpa alkohol. Föräldrarnas innehav av fastigheter – såsom stora hus och lantställen – gör det också möjligt att arrangera och bjuda in till fester utan deras insyn. Att kunna arrangera en exklusiv fest kan ge status i dessa sociala kretsar, vilket driver på såväl festtillfällen som alkoholkonsumtion.

Avslutning

I kapitlet har vi presenterat och diskuterat tematisk analys med utgångspunkt i den modell som utvecklats av Braun och Clarke (2006, 2022b). Fördelen med deras variant av tematisk analys är att den är flexibel, att den kan anpassas till olika typer av forskningsprojekt och att det finns tydliga riktlinjer för analysprocessen (steg 1–6). Samtidigt kräver genomförandet – det vill säga kodningen, tolkningen, tematiseringen och presentationen av ett omfattande empiriskt material – träning, erfarenhet och kreativitet. Även om det finns riktlinjer, finns det inga definitiva regler för hur genomförandet ska gå till. Därmed är teorins roll inte självskriven. Faktum är att den till och med kan glömmas bort i tematisk analys, antingen därför att man är osäker på dess roll eller för att uppmärksamheten riktas mot analysprocessen steg för steg (jfr Braun & Clarke 2022b: 208). Mot denna bakgrund har vi här lagt särskilt fokus på att diskutera hur teoretisering i tematisk analys kan gå till.

Teori och begrepp spelar en central roll i sociologin genom att ge oss verktyg för att förklara och förstå samhällets organisering och mellanmänniskliga relationer. Det är teorin och vårt sätt att genom den tolka olika samhälleliga fenomen som ger kraft åt den tematiska analysen liksom alla andra former av kvalitativa analyser (Braun & Clarke 2022b: 57). I kapitlet har vi visat att teorins roll kan variera inom ramen för den tematiska analysen. Det vi velat illustrera genom våra exempel är att analysprocessen sällan är vare sig renodlat induktiv eller rent deduktiv, utan snarare rör sig längs ett kontinuum där analysen är *mer* induktiv eller *mer* deduktiv. En och samma analysprocess kan ha både induktiva och deduktiva inslag. Därför är det också viktigt att redovisa hur vi förhåller oss till teori, när vi använder den och på vilket sätt vi låter den vägleda analysen. Användandet av teori skapar också en gemensam referensram som

underlättar dialog och förståelse mellan forskare. När vi använder befintliga sociologiska teorier blir det lättare för andra forskare att förstå vårt bidrag i ett större forskningslandskap.

Vi vill också understryka att en noggrant genomförd tematisk analys underlättar presentationen av studiens resultat. När författaren har en tydlig överblick och känner sig trygg i de teman som lyfts fram blir det lättare att presentera resultaten på ett övertygande och strukturerat sätt. Ett viktigt budskap i kapitlet som illustrerats av båda exemplen är att vi bör inta ett nyfiket, utforskande och öppet förhållningssätt till vårt empiriska material oavsett om den analytiska ingången är empiridriven eller mer teoretisk. Det är den sociologiska nyfikenheten som väcker nya fördjupade insikter liksom förmågan att ifrågasätta det som annars tas för givet i samhället, i organisationer och i mellanmännisklig interaktion. Det är genom att våga pröva och utveckla men också ompröva och överge teoretiska idéer och begrepp som vi kan bli överraskade av vår empiri och i bästa fall lägga fram en ny förklaring eller förståelse av det vi studerar.

Litteratur

- Alvinus, Aida, Anders Borglund & Gerry Larsson (2023) *Tematisk analys. Din handbok till fascinerande vetenskap*. Lund: Studentlitteratur.
- Blumer, Herbert (1954) "What is Wrong with Social Theory?", *American Sociological Review* 19(1): 3–10.
- Bourdieu, Pierre (1984 [1979]) *Distinction. A Social Critique of Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre (1986 [1983]) "The Forms of Capital", 241–258, i J. Richardson (red.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Westport: Greenwood Press.
- Bowen, Glenn A. (2006) "Grounded Theory and Sensitizing Concepts", *International Journal of Qualitative Methods* 5(3): 12–23.
- Bowen, Glenn A. (2019) *Sensitizing Concepts*. London: Sage.
- Braun, Virginia & Victoria Clarke (2006) "Using Thematic Analysis in Psychology", *Qualitative Research in Psychology* 3(2): 77–101.
- Braun, Virginia & Victoria Clarke (2019) "Reflecting on Reflexive Thematic Analysis", *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health* 11(4): 589–597.
- Braun, Virginia & Victoria Clarke (2021) "One Size Fits All? What Counts as Quality Practice in (Reflexive) Thematic Analysis?", *Qualitative Research in Psychology* 18(3): 328–352.
- Braun, Virginia & Victoria Clarke (2022a) "Conceptual and Design Thinking for Thematic Analysis", *Qualitative Psychology* 9(1): 3–26.

- Braun, Virginia & Victoria Clarke (2022b) *Thematic Analysis. A Practical Guide*. London: Sage.
- Charmaz, Kathy (2014) *Constructing Grounded Theory*, andra upplagan. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Clark, Burton R. (1960) "The 'Cooling-out' Function in Higher Education", *American Journal of Sociology* 65(6): 569–576.
- Clarke, Victoria & Virginia Braun (2013) "Teaching Thematic Analysis. Overcoming Challenges and Developing Strategies for Effective Learning", *The Psychologist* 26(2): 120–123.
- Clarke, Victoria & Virginia Braun (2017) "Thematic Analysis", *The Journal of Positive Psychology* 12(3): 297–298.
- Deil-Amen, Regina (2006) "Warming Up' the Aspirations of Community College Students", 40–65; i James E. Rosenbaum, Regina Deil-Amen & Ann E. Person (red.), *After Admission. From College Access to College Success*. New York: Russell Sage Foundation.
- Fangen, Katrine & Ann-Mari Sævi Berg (2011) *Många möjliga metoder*. Lund: Studentlitteratur.
- Folke, Jenny (2018) "Moving On or Moving Back? The Temporalities of Migrant Students' Lived Versus Imagined School Careers", *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44(9): 1506–1522.
- Goffman, Erving (1952) "On cooling the mark out. Some aspects of adaptation to failure", *Psychiatry* 15(4): 451–463.
- Hallett, Tim & Amelia Hawbaker (2021) "The Case for an Inhabited Institutionalism in Organizational Research: Interaction, Coupling, and Change Reconsidered", *Theory and Society* 50(1): 1–32.
- Hallett, Tim & Mark J. Ventresca (2006) "Inhabited Institutions. Social Interactions and Organizational Forms in Gouldner's Patterns of Industrial Bureaucracy", *Theory and Society* 35(2): 213–236.
- Hammersley, Martyn & Paul Atkinson (2019) *Ethnography. Principles in Practice*, fjärde upplagan. London: Routledge.
- Hiltunen, Linda, Pia Kvillemo, Youstina Demetry, Johanna Gripenberg, Tobias Elgán & Charlotte Skoglund (2022) "Risky Drinking Cultures Among Affluent Youth in Sweden", *Frontiers in Public Health* 10(867802): 1–11.
- Holmberg, Liila, Mira Kalalahti, Janne Varjo, Joel Kivirauma, Marja-Liisa Mäkelä, Minna Saarinen, Toumas Zachueus & Markko Jahnukainen (2018) "Educational Trajectories of Immigrant-origin Youths in Finland: A Mixed Methods Analysis", *Journal of Education and Work* 31(7–8): 563–578.
- Jenkins, Richard (2008) *Social Identity*, tredje upplagan. London: Routledge.
- Kao, Grace & Marta Tienda (1995) "Optimism and Achievement. The Educational Performance of Immigrant Youth", *Social Science Quarterly* 76: 1–19.
- Lalander, Philip (1998) *Anden i flaskan. Alkoholens betydelser i olika ungdomsgrupper*. Eslöv: Brutus Östlings bokförlag Symposion.
- Marekovic, Anna-Maria S. & Anna Liisa Närvänen (2023) "Cooling Out and Warming Up – Professional Strategies in the Education of Newly Arrived Migrant Students in Sweden", *International Journal for Research on Extended Education* 11(2): 4–17.

- O'Reilly, Karen (2012) *Ethnographic Methods*, andra upplagan. Oxfordshire: Routledge.
- Ramstedt, Mats & Erica Sundin (2020) *Svensk alkoholkultur – stabil eller föränderlig? En jämförelse av dryckesmönster, motiv, attityder och problem mellan 2015 och 2020*. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN.
- Rennstam, Jens & David Wästerfors (2015) *Från stoff till studie. Om analysarbete i kvalitativ forskning*. Lund: Studentlitteratur.
- Roumeliotis, Filip (2012) "Prevention av vad? Ungdomar, alkohol och prevention", 46–62 i Jessica Storbjörk (red.), *Samhället, alkoholen och drogerna. Politik, konstruktioner och dilemman*. Stockholm: Stockholm University Press.
- Salikutluk, Zerrin (2016) "Why do Immigrant Students Aim High? Explaining the Aspiration–Achievement Paradox of Immigrants in Germany", *European Sociological Review* 32(5): 581–592.
- Tryggvesson, Kalle (2005) *Freedom in a Bottle. Young Swedes on Rationales and Norms for Drunken Behaviour*. Stockholm: Stockholms universitet.
- Zetterqvist, Martina & Isabella Gripe (2020) *Jämlika vanor? Skolans socioekonomiska sammansättning och skillnader i användning av alkohol, narkotika och tobak i årskurs 9*. Stockholm: CAN, Fokusrapport 09.

